

## Kai kurie lietuvių rezistencijos fenomeno bruožai

*Straipsnyje analizuojamas tik vienas lietuvių rezistencijos fenomeno bruožas – santykiai su civiliais gyventojais ir kolaborantais, atsakomybės už kraštutinių priemonių padarinius problema. Mėginama atsakyti į klausimą, ar egzistencinės nuostatos formavo santykių su civiliais gyventojais pobūdį, ar ypač jausminė atmosfera ir rezistencinė lyrika atspindėjo tų santykių pobūdį.*

Okupuota Prancūzija davė pasauliui *resistance* sąvoką, o Algirdas Julius Greimas prieš pusę amžiaus rašė: „Rezistencija tai [...] žmogaus ir visos tautos atspara, toji visiškai nauja moralinė įtampa, gimdanti dvasinio ir fizinio pasipriešinimo sąjūdžius ir organizacijas“<sup>1</sup>. Visa tai skatina apmąstyti, koks gi buvo lietuvių rezistencijos fenomenas ir ar apskritai tuometinė moralinė įtampa pagimdė nors kiek ypatingą reiškinį (lyginant su kitų tautų atspara totalitariniams režimams). Šiuo metu kalbant apie pokarinį pasipriešinimą jau galima pasitelkti autentiškus dokumentus, kurie padeda analizuoti politinius ir ideologinius rezistencijos bruožus<sup>2</sup>. Vis dėlto ne visuomet išvengiama, o gal ir nevengiama schematizmo kalbant apie rezistencijos dramą, kurios istorija gana sudėtinga ir įvairialypė. Dar nevisiškai atskleista išorinių veiksnių įtaka, pasiaukojusių žmonių psichologinės ir moralinės ypatybės, jų „fundamentali laikysena prieš gyvenimą ir mirtį“<sup>3</sup>. Kita vertus, labai ryškus ir nesugebėjimas ar nenoras suprasti rezistencijos kaip kitaip mąstančių žmonių patriotinio sąjūdžio, turėjusio dabartinei visuomenei men-

kai pažįstamą ir savitą politinę programą. Bet patriotizmas reikalauja „matyti visą tiesą, liečiančią savo tautos praeitį ir dabartį“<sup>4</sup>. Lietuvių rezistencijos fenomeno ypatybių galima ieškoti renkantis įvairiausius būdus. Galima pabrėžti padarinių tragiškumą, trukmę, masiškumą, poveikį tautos kūrybai ir t. t. Galima skirti didžiausią dėmesį neišsipildžiusioms viltims ar individulioms pasipriešinimo dalyvių savybėms. Visa tai yra labai svarbu ir padeda atskleisti pasipriešinimo įvairialypiškumą bei vertybes.

Apie rezistencijos vertybinius prioritetus rašė Kęstutis Girnius, Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė, Aleksandras Štomas ir A. J. Greimas bei daugelis kitų istorikų, politologų ar mastytojų<sup>5</sup>. Šiame straipsnyje norima paliesi tik vieną lietuvių rezistencijos fenomeno bruožą – santykius su civiliais gyventojais ir kolaborantais. Lietuvių rezistencijos ypatybė ta, kad buvo sukurta lietuviškoji centralizuota karinė valdžia (žinoma, negalima suabsoliutinti šio reiškinio). Jos galimybės buvo ribotos, bet ji savaip įgyvendino savo legitimumą. Būtent čia susiduriame su rezistencijos dramos lemiamais epizodais: kaip traktuojame rezistencinės karinės valdžios legitimumą, nuo to priklauso ir viso rezistencijos fenomeno vertinimas. Vertinimų paletė kaip niekur kitur plati: nuo jokio valstybingumo neginančių „banditų“, avantiūristų ar „pilietiniame kare lietuvius žudančių lietuvių“, besivadovaujančių šūkiu „tikslas pateisina priemones“, iki „laisvės kovotojų“, lietuvių tautos gyvybingumo gynėjų ir nepriklausomybės aspiracijų puoselėtojų. Rezistencinė karinė



valdžia Lietuvoje vis dėlto buvo vienintelė teisėta valdžia, kuri bandė priešintis neteisėtai valdžiai ir okupavusiai valstybei<sup>6</sup>. Rezistencinės karinės valdžios įtvirtinimui taikytų metodų vertinimas yra atskiros, kruopštaus ir svarbiausia – kritiško tyrimo dalis.

*A la guerre comme a la guerre – karas yra karas.* Į tai reikia atsižvelgti nagrinėjant save ir kitus gynusių rezistencijos dalyvių metodus ir to gynimosi padarinius. Mirties aki-vaizda, išsivadavimo laukimas, nuolatinė įtampa (galiausiai persekiojamo asmens instinktyvi priešų paieška ir hipertrofuoti ar paaštrinti pojūčiai) nulėmė rezistentų metodų radikalumą. Bet ir tokiu atveju nebūtinai galima nustatyti tiesioginį ryšį tarp psichologinės būsenos ir pasirinktų metodų. 1949 m., kai rezistencinio sąjūdžio ir jo kovotojų nuostatos atrodė galinčios dar labiau radikalėti, Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (LLKS) jas persvarstė ir pasiūlė naujus prioritetus bei naujus veiklos metodus. Ar galima apkaltinti realizmo stoka žmones, kurie numatė saugoti gyvasias tautos jėgas ir todėl atsisakė kai kurių partizaninio karo metodų? Kita vertus, negalima nesutikti su A. Štroma, teigiančiu, kad „net partizanų gretose buvo tokių, kurie kovojo su ginklu rankose ne tiek už Lietuvą, kiek už savo asmeninį saugumą“. Bet „partizaniniame judėjime vis dėlto dominavo idealistai, savo teisybe įsitikinę kovotojai“<sup>7</sup>. Tie istorikai, kurie remdamiesi faktu, kad nekaltų tėvynainių žūties tiesioginiai kaltininkai yra nedidelė rezistentų dalis, daro išvadą, jog už tai atsakingi visi rezistencijos dalyviai, yra totalitarinės sąmonės žmonės. Parafrazuojant A. Štromą<sup>8</sup> galima pasakyti, jog tokie žmonės įsitikinę, kad už atskirų individų ar jų grupių veiksmus yra atsakinga kolektyviai ta grupė, kuriai jie priklauso.

Vertinant rezistencijos dalyvių veiksmus (ypač jei dėl jų nukentėdavo civiliai gyven-

tojai) dažnai visai nenagrinėjama atsakomybės problema. Pasitenkinama tik schemišku apibendrinimu: „Ginkluota pokario rezistencija – ne tik didvyriškos kovos su priešų, pasiaukojimas Lietuvai, bet ir asmeninių sąskaitų suvedinėjimas, įtariamų civilių gyventojų, net vaikų žudymas“<sup>9</sup>. Ginkluotos rezistencijos dalyvių pasirinkimo galimybės buvo ribotos. Tik *kraštutinė būtinybė* vertė imtis kraštutinių priemonių. Žinoma, jei nebuvo paisoma moralinio kodekso (apie jį taip pat kalbėjo A. Štromas nagrinėdamas atsakomybės pagrindus<sup>10</sup>) nustatytų vertybių skalės, galėjo būti peržengta ir kraštutinės būtinybės situacijų riba. Bet ir šiuo atveju istorikas privalo analizuoti šaltinius. Naujausi duomenys apie civilių gyventojų nuostolius taip pat negali būti įvertinti atsiejus juos nuo bendro to meto įvykių konteksto. 1944–1953 m. partizanams priskiriama atsakomybė už 9267 civilių gyventojų žuvimą, o okupacinės pajėgos kovamos su pasipriešinimu nužudė ar nukovė 20 101 žmogų. Bet šie skaičiai taip pat turi realius šaltinius – kiek jie pagrįsti? Negalutiniais duomenimis (jie gauti gretinant įvairias ataskaitas), vien 1944 m. okupantai nužudė 2489 žmones (tik dešimtadalis jų tuomet žuvo su ginklu rankose – likusieji buvo sudeginti, nukankinti, nužudyti beginkliai) ir užnugario „valymų“ metu nukovė 198 besislapstančius vokiečių kareivius. Bet metinėse ataskaitose žuvusių lietuvių skaičius jau buvo sumažintas iki 2238 („pamiršo“ įrašyti iki 1944 m. spalio mėn. nužudytus žmones) ir prie šio skaičiaus pridėjus užnugaryje žuvusius vokiečių kareivius gautas 2436 žuvusiųjų skaičius<sup>11</sup>.

**Represijų aritmetikos korekcija.** Antra vertus, siekiant pagrįsti nekompromisinę baudžiamąją politiką civilių gyventojų atžvilgiu, skaičių „korekciją“ veikė tam tikros nuostatos: a) partizanų antpuolių skaičius turi būti kiek įmanoma didesnis, bet mažesnis negu



kariuomenės operacijų skaičius; b) karinių struktūrų patirti nuostoliai turi būti mažesni negu partizanų patirti nuostoliai; c) civilių gyventojų nuostoliai turi būti mažesni negu partizanų nuostoliai. Šios nuostatos ir buvo praktiškai įgyvendinamos. VKP(b) CK Lietuvos biuro ir NKVD dokumentuose rašoma, kad 1944 m. lapkričio–gruodžio ir 1945 m. sausio–vasario mėn. buvo tik po 100–107 partizanų išpuolius, bet galutinėse ataskaitose jų skaičiai gerokai padidinti – 1944 m. gruodžio mėn. nuo 288 iki 302, o 1945 m. sausio mėn. – nuo 96 iki 238. Tuo pat metu NKVD ir NKGB nuostoliai buvo sumažinti nuo 203 iki 145 žuvusiųjų (1944 m.), o dėl partizanų išpuolių žuvusiųjų skaičius „papildytas“ dar 150 aukų (vien 1944 m. gruodžio mėn. jų skaičius padidintas iki 582)<sup>12</sup>. 1945 m. NKVD statistinių duomenų suvestinėje net nurodyta, kad per metus buvo nužudyti 8527 partizanai ir 1080 pavienių žmonių, bet galutinėse ataskaitose šie skaičiai susiliejo ir virto 9777 žuvusiais „ginkluotais nacionalistais“<sup>13</sup>. Tas pats kartodavosi kiekvienais metais – skaičiai buvo koreguojami iki pat 1953 m. Vien suimtųjų skaičius buvo mažinamas du tris kartus – atsižvelgiant į politinę konjunkturą stengtasi nuslėpti tikruosius teroro mastus. Juozo Bartašiūno ir Dmitrijaus Jefimovo teigimu, 1944 m. buvo suimti 13 167 žmonės (1945 m. ataskaita), vėliau šis skaičius sumažintas iki 9711 ir pagaliau iki 4162 žmonių (1952–1953 m. ataskaitos)<sup>14</sup>. 1945 m. ataskaitose rašoma apie 37 306 suimtuosius, vėliau šis skaičius buvo sumažintas iki 19 612 ir net iki 12 425 (1946 m.) suimtųjų<sup>15</sup>. Be to, svarbu nepamiršti, kad į žuvusių sovietinių partinių aktyvistų sąrašus buvo įrašomi tik ginkluoti pareigūnai – likusieji priskiriami nuo partizanų antpuolių žuvusiems civiliams gyventojams. Jei sovietinių represinių struktūrų dokumentuose paskelbtus skaičius laikytume absoliučiai patikimais, vis dėlto negalima neatkreipti dėmesio

į tą faktą, kad 1944 m. baudžiamųjų operacijų ir partizanų antpuolių metu du trečdaliai žuvusiųjų buvo NKVD–NKGB darbuotojai ir kariškiai, stribai bei sovietiniai partiniai aktyvistai, 1945 m. atitinkamai – apie 50 proc., 1946 m. – apie trečdalį, 1947–1951 m. – apie 30 proc.<sup>16</sup> Ginkluotam pagrindžiui nereikėjo specialiai įrodinėti savo egzistavimo fakto (specialiai intensyvinti kovą su sovietų valdžios tikrais ir tariamais šalininkais) ir šios nuostatos nekeitė net sovietinio teroro mastai: 1944 m. okupacinės pajėgos nužudė dvylika kartų daugiau civilių gyventojų ir ginkluoto pasipriešinimo dalyvių, negu sau prisiskyrė civilių gyventojų netekčių. 1945 m. atitinkamai buvo penkis kartus didesni besipriešinančių žmonių nuostoliai. Tik nuo 1945 m., kai pradėta „karo po karo“ sulietuvavimo kampanija, labiau orientuojantis į klasių kovos ideologinę koncepciją, kai represinės struktūros per metus papildytos naujais iš Sovietų Sąjungos atsiųstais darbuotojais bei pagausintos net penkeriopa, kai 1946 m. pradžioje Lietuvoje įvesta nuolatinė antipartizaninių įgulų sistema, – tik tada civiliams gyventojams priskiriami nuostoliai susilygino su ginkluoto pagrindo patirtais nuostoliais. Tačiau tai nereikšė, kad atsiradus 217 įgulų, kai beveik kiekvienoje iš jų veikiantis žvalgybos karininkas ar žvalgybos skyrius pradėjo kurti saugumo struktūroms paralelinį informatorių tinklą, civilių gyventojų nuostoliai gerokai išaugo. Jie liko tokie pat kaip ir 1945 m. dar dvejus metus. Iki 1948 m. civilių gyventojų nuostoliai kasmet buvo panašūs – apie 2000 žuvusių žmonių. Negalima pamiršti ir tos aplinkybės, kad 1949 m. susikūrus Lietuvos laisvės kovos sąjūdžiui, kuris daug dėmesio skyrė kovotojų atsakomybės didinimui ir atitinkamų savybių ugdymui, civilių gyventojų nuostoliai per visą LLKS egzistavimo 1949–1953 m. laikotarpį sudarė 1525 žuvusiuosius (saugumo darbuotojų, stribų, sovietinių partinių ginkluotų aktyvistų žuvo dar 615). Partizanų nuostoliai



tuo pačiu metu buvo dvigubai didesni – 3070 žuvusiųjų<sup>17</sup>. Žinoma, tai lėmė ir kitos aplinkybės – okupacinių pajėgų veikimas ir aktyvus specialiųjų priemonių naudojimas. Agentai smogikai, tapę partizaninio karo realybe, dar labiau padidino nepasitikėjimą tarp ginkluoto pogrindžio dalyvių ir juos rėmusių žmonių. Šia problema Lietuvos ir kitų šalių istorikai labai domėjosi<sup>18</sup>. Vis dėlto MGB specialiųjų priemonių ir metodų įtaka partizaninio karo eigai bei padariniams dar nėra pakankami atskleista. Vargu ar tik statistinis metodas (nužudyta keli šimtai partizanų, keliasdešimt civilių žmonių, ištardyta šimtai civilių gyventojų) padeda nustatyti tikruosius šių metodų taikymo padarinius. Baimės atmosfera, nepasitikėjimas buvo įskiepytas ir tiems, kurių nepaveikė drastiškiausi sovietinio teroro metodai. Suvokimas, jog esame palikti „vienų vieni“, tik dar labiau sutvirtėjo.

**Ar iš tiesų „vienų vieni“?** Žvelgiant į tuometinę lietuvių rezistencijos aplinką platesniu ir geografinių ribų nesuvaržytu žvilgsniu galima pastebėti, kad su komunistine-sovietine totalitarine sistema daugiau ar mažiau aktyviai kovojo visos 1939–1940 m. aneksuotų šalių tautos: lietuviai, latviai, ukrainiečiai, estai, lenkai. Susidarė savotiška pasipriešinimo juosta, kurioje nuo Karpatų iki Suomijos įlankos buvo sutelkta daugiau kaip pusė Stalino gvardijos – nepaklusnias tautas malšinusios specialiosios vidaus kariuomenės (iš 128 800 kareivių 73 700 sutelkta okupuotose Baltijos šalyse ir Vakarų Ukrainoje)<sup>19</sup>. Kiekviena iš aneksuotų tautų būtų galėjusi jausti tik savo kaimyno petį: lietuviai – latvių ir lenkų, ukrainiečiai – lenkų ir pan. Deja, tautinė nesantaika, karo metu dar labiau padidėjusi, neleido atverti naujų galimybių. Lietuvių ir latvių rezistenciniai ryšiai buvo graži išimtis, bet būdami daugiau epizodiniai nekeitė bendro vaizdo ir vyraujančios psichologinės nuostatos – ginkluotoje rezistencijoje mes buvome „vie-

nų vieni“. Šios nuostatos ištakos siekia prieškarį laikotarpį. Lietuvos geopolitinė padėtis 1940 m. tam buvo ypač palanki. Pokarinė Europos sankloda dar labiau sustiprino šį pojūtį. Pokarinė vidaus rezistencija neturėjo jokių vilčių sulaukti pagalbos ir išlikti. Tai buvo spontaniškas, bet neišvengiamas sąjūdis, išreiškęs lietuvių tautos aspiracijas būtent tuo istoriniu laikotarpiu (kaip ir bet kurio istoriškai neišvengiamo sąjūdžio dalyviai – niekas negalėjo numatyti nei trukmės, nei tragiškų padarinių). Įdomu tai, kad, pavyzdžiui, antinacinės rezistencijos Lenkijoje ar Prancūzijoje siekė atkurti buvusią valstybinę santvarką, o Lietuvos rezistentai iš esmės ne tik atmetė praeitį (autoritarinę Lietuvos valstybės santvarką, įtvirtintą 1938 m. konstitucija), bet ir jautėsi galintys kurti ateitį – naują Lietuvos valstybę (besiremiančią demokratine 1922 m. konstitucija) ir naują tos valstybės žmogų (pavyzdžiui, per blaivybės ar nuosaikaus gyvenimo būdo akcijas). Anot A. J. Greimo, „rezistentas, atmesdamas praeitį ir neigdamas dabartį, jaučiasi staiga visiškai laisvas: laisvas kurti naują pasaulį ir naują žmogų, kuriuo jis jau dabar tiki“<sup>20</sup>. Žemaičių apygardos laikraštis „Laisvės balsas“ 1951 m. rašė: „[...] Mes padėję ginklus turėsime stoti kovon žodžiu, rodydami tautai tikruosius savo siekimų horizontus, už kurių tikrai slepiasi tautos ir žmogaus laisvė. Mes nenorime ponų ir mužikų luomo ir ne už tai kovojame“. O dėl ko buvo kovojama, kai labai aiškiai buvo pareikštos ne tik tautos laisvės, bet ir socialinio teisingumo idėjos? „Mes turime leisti ir duoti gyvenimą tam, [...] kuris nori gyventi ir maitintis pats iš savęs, – toliau rašė minėtas Žemaitijos miško brolių laikraštis. – Štai kur yra galutinis kovos tikslas“<sup>21</sup>. Tikslas dar aiškiau apibrėžtas programiniuose LLKS dokumentuose: „Paruošti tautą demokratinės, socialiai teisingos santvarkos sukūrimui bei socialinių, ekonominių, kultūrinių reformų įgyvendinimui atstačius nepriklausomybę“<sup>22</sup>. Tokia ypatinga jaus-



minė atmosfera sukūrė kitą rezistencijos fenomeną: rezistencinę lyriką kaip kolektyvinės savimonės išraišką. Poetine kalba buvo ne tik įprasminti rezistencijai svarbūs įvykiai (mūšiai, žuvę partizanai ir pan.); ji taip pat atskleidžia egzistencines nuostatas, mirties neišvengiamumą neturint vilčių išlikti gyviems, gėstančias greito laimėjimo viltis<sup>23</sup>. *Tai irgi esminis bruožas, iš dalies atspindintis ir santykius su civiliais gyventojais.*

Kitas lietuvių rezistencijos fenomeno bruožas yra tas, kad ypatinga jausminė atmosfera, tikėjimas, kitoks negu normaliam gyvenime vertybių suvokimas šimtus žmonių pavertė kankiniais. Yra žinoma daugiau kaip 500 atvejų, kai apsupti, į beviltišką padėtį patekę rezistentai nedvejodami pasirinko mirtį nuo savo ginklo. 1950 m. Pietų Lietuvos srities leidinyje „Partizanas“ atsispindėjo ir siekiai tam parengti rezistentus: „Kiekvienas kovotojas [...], kol jis dirba pogrindyje, ligi Tėvynės išlaisvinimo meto jis gyvena ne sau, o Tėvynei. Jis kaip vienuolis atsisako visko, vien užsibrėžęs: arba žūti, arba iškovoti savo tautai laisvę. Tėvynės meilė lygi įsakymui“<sup>24</sup>. Tokių nuostatų apstu visoje rezistencinėje literatūroje.

Visa tai – Lietuvos mastus pranokstantys pavyzdžiai, mūsų dar nevisiškai suvokti ir deramai neįvertinti. Poetas Bronius Krivickas prieš savo žūtį apibendrina laisvės kovų prasmingumą nevengdamas jausmingo patoso: „Tauta pakilo į kovą gindama savo žmogiškąjį vertingumą. [...] Tuo ji įnešė savo indėlį į bendrą žmonijos kovą dėl laisvės ir žmogiškumo idėjų“<sup>25</sup>. Sėkmingų ir nesėkmingų laisvės kovų buvo daug, tačiau reikia išskirti tas, kuriose laisvės kovotojai buvo palikti patys sau. Šiuo atveju atsiskleidžia vienišas, bet ne vienintelis lietuvių rezistencinis sąjūdis, kuris buvo 10–15 kartų intensyvesnis negu Latvijoje ir 30–60 kartų – negu Estijoje<sup>26</sup>. Vadinasi, tai buvo Baltijos šalyse galingiausias ir intensyviausias rezistencinis sąjūdis. Lietuvių rezistencijos fenomenui bū-

dingos kartais mums sunkiai suvokiamos psichologinės ir vertybinės nuostatos; rezistencinė karinė valdžia kūrė reformistinius valstybės ateities projektus, naudojo ne visada subalansuotus (tuometinėmis sąlygomis tai ir nebuvo įmanoma) metodus savo tikslams pasiekti. Kartu šiam fenomenui būdinga ypatingoje jausminėje atmosferoje iškerojusi rezistencinė lyrika, subtiliai išreiškusi lietuvių tautos kolektyvinę savimonę. Egzistencinės nuostatos, mirties neišvengiamumo ir geopolitinio vienišumo psichologija iš esmės formavo santykių su civiliais gyventojais pobūdį. Vien schematizuotas aritmetinis nuostolių skaičiavimo metodas rezistencijos padarinių visuomenei vertinimą atveda į akligatvį.

## IŠVADOS

1. Lietuvių rezistencijai būdinga tai, kad iš dalies buvo įgyvendinta galimybė sukurti centralizuotą karinę valdžią. Nuo rezistencinės karinės valdžios legitimumo traktuotės priklauso viso rezistencijos fenomeno vertinimas. Rezistencinė karinė valdžia Lietuvoje buvo vienintelė teisėta valdžia, kuri bandė priešintis neteisėtai valdžiai ir okupavusiai valstybei. Tik *kraštutinė būtinybė* vertė imtis kraštutinių priemonių įgyvendinant šį legitimumą. *Kraštutinės būtinybės* įgyvendinimo (santykiuose su civiliais gyventojais) tyrimas gali remtis tik kritiška šaltinių analize, neatsitraukiant nuo bendro to meto įvykių konteksto.

2. 1944–1951 m. baudžiamųjų operacijų ir partizanų antpuolių metu nuo dviejų trečdalių iki vieno trečdaliao žuvusiųjų priskirti ni okupavusios valstybės pareigūnų kategorijai. Besipriešinančių žmonių nuostoliai 1944–1945 m. buvo 5–12 kartų didesni. Sovietizacijos procesas, antipartizaninių karinių įgulų tinklo sukūrimas nenulėmė civilių gyventojų nuostolių sumažėjimo. Civiliams pri-



skiriami nuostoliai susilygino su ginkluoto pogrindžio patirtais nuostoliais, bet neišaugo. Rezistencinė karinė valdžia neturėjo galimybės naudoti subalansuotų metodų savo tikslams įgyvendinti.

3. Per visą LLKS egzistavimo laikotarpį civilių gyventojų nuostoliai sudarė 1525 žuvusiuosius (saugumo darbuotojų, strībų, sovietinių partinių ginkluotų aktyvistų žuvo dar 615). Partizanų nuostoliai buvo dvigubai didesni – 3070 žuvusiųjų.

4. Agentai smogikai tapo partizaninio karo realybe. Vis dėlto MGB specialiųjų priemonių ir metodų įtaka partizaninio karo eigai bei padariniams dar nėra pakankamai atskleista. Statistinės nuostolių analizės metodas nepadaeda nustatyti tikrųjų MGB taikytų slopinimo metodų padarinius.

5. Pokarinė vidaus rezistencija neturėjo jokių vilčių sulaukti pagalbos ir išlikti. Tai buvo iš esmės spontaniškas, Baltijos šalyse galingiausias, intensyviausias ir neišvengiamas sąjūdis, kuris išreiškė lietuvių tautos aspiracijas būtent tuo istoriniu laikotarpiu. Lietuvos rezistentai ne tik atmetė praeitį (autoritarinę Lietuvos valstybės santvarką, įtvirtintą 1938 m. konstitucija), bet ir kūrė naujos Lietuvos valstybės reformistinius ateities projektus.

6. Egzistencinės nuostatos, mirties neišvengiamumo ir geopolitinio vienišumo psichologija iš esmės formavo santykių su civiliais gyventojais pobūdį. Vien schematizuotas aritmetinis nuostolių skaičiavimo metodas rezistencijos padarinių visuomenei vertinimą atveda į akligatvį.

#### Nuorodos

<sup>1</sup> A. J. Greimas, *Rezistencijos sąvoka. Iš arti ir toli*, Vilnius, 1991, p. 304.

<sup>2</sup> *Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944–1953 metais: Dokumentų rinkinys*, sudarė D. Kuodytė, A. Kašėta, Kaunas, 1996; *Lietuvos kovų ir kančių istorija: Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais: Dokumentų rinkinys*, sudarė N. Gaškaitė, A. Kašėta, J. Starkauskas, Kaunas, 1996.

<sup>3</sup> A. J. Greimas, op. cit., p. 304.

<sup>4</sup> S. Šalkauskis, *Tautinis auklėjimas, tautinis mentalitetas. Istoriosofiniai apmąstymai*, Vilnius, 1989, 190 p.

<sup>5</sup> N. Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija. 1944–1953 metai*, Vilnius, 1997; N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996; N. Gaškaitė-Žemaitienė, *Žuvusiųjų prezidentas (Jono Žemaičio biografija)*, Vilnius, 1998; A. J. Greimas, op. cit., 304 p.; A. Štromas, *Laisvės horizontai*, Vilnius, 2001, p. 470–486.

<sup>6</sup> V. Landsbergis, „Rezistencijos reikšmė“, *Lietuvos naikinimas ir tautos kova*, Vilnius, 1999, p. 258.

<sup>7</sup> A. Štromas, op. cit., p. 215.

<sup>8</sup> Ibid., p. 468.

<sup>9</sup> L. Truska, „1944–1953 metai: Ką davė Lietuvai partizaninis karas?“ *Akiračiai*, 2003, Nr. 1, p. 4.

<sup>10</sup> A. Štromas, op. cit., p. 472.

<sup>11</sup> A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 202.

<sup>12</sup> Ibid., p. 219.

<sup>13</sup> Ibid., p. 261.

<sup>14</sup> Ibid., p. 400.

<sup>15</sup> Ibid., p. 260.

<sup>16</sup> M. Pocius, „Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje 1944–1953 m.: represinių struktūrų ir civilių gyventojų netektys“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1997, Vilnius, 1998, p. 212–214.

<sup>17</sup> Ibid.

<sup>18</sup> B. Jeffrey, 1997. „AGENTURA: Soviet informants' networks and the Ukrainian underground in Galicia, 1944–48.“ *East European Politics and Societies* 11: 891–930. Popov, V. P. 1992; H. Strods, *Latvijas nacionālo partizanu karš. 1944–1956*; Rīga, 1996, 576 lpp.; L. Mockūnas, *Pavargęs herojus: Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje*, Vilnius, 1997, p. 351–369; N. Gaškaitė-Žemaitienė, „MGB–KGB agentūra okupuotoje Lietuvoje“, *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 2, p. 97–105; ta pati, „KGB veiklos metodai pokario metais“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1993, t. 8, p. 145–156; ta pati, „„Specprieemonės“ KGB praktikoje“, ibid., t. 9, p. 203–209; ta pati, „Žmonės be Dievo: NKVD agentai smogikai“, ibid., 1994, t. 11, p. 123–136; M. Pocius, „MVD–MGB specialiosios grupės Lietuvoje 1945–1959 m.“, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai*, 1996, Nr. 1, p. 49–72, Nr. 2, p. 53–67; *Genocidas ir rezistenci-*



ja, 1997, Nr. 1, p. 7–42; R. Jansons, „Latvijos SSR MGB specialiosios grupės ir specialieji agentai kovoje su tautinėmis ginkluotomis formuotėmis (1946–1953)“, *ibid.*, Nr. 2, p. 81–88; A. Anušauskas, *op. cit.*, p. 296–311; H. Šadžius, „Pirmosios čekistinės slaptosios operacijos prieš lietuvių partizanus 1945–1946 metais“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1996, Vilnius, 1997, p. 242–273.

<sup>19</sup> A. Anušauskas, „Ginkluotos kovos dėl Baltijos šalių ir Vakarų Ukrainos nepriklausomybės lyginamoji analizė“, *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 2, p. 15.

<sup>20</sup> A. J. Greimas, *op. cit.*, p. 306.

<sup>21</sup> *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, Vilnius, 1998, p. 424–425.

<sup>22</sup> *Ibid.*, p. 693.

<sup>23</sup> V. Kubilius, „Partizanų literatūra“, *Lietuvos naikinimas ir tautos kova*, p. 350, 352.

<sup>24</sup> *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 421.

<sup>25</sup> *Ibid.*, p. 683.

<sup>26</sup> A. Anušauskas, „Ginkluotos kovos dėl Baltijos šalių ir Vakarų Ukrainos nepriklausomybės lyginamoji analizė“, p. 16–17.

Gauta 2003 03 07

Lietuvos gyventojų genocido  
ir rezistencijos tyrimo centras,  
Didžioji g. 17/1, Vilnius

Arvydas Anušauskas

## SOME FEATURES OF THE LITHUANIAN RESISTANCE PHENOMENON

### Summary

Speaking presently about the post-war resistance, it is already possible to refer to authentic documentation, which allows analysis of the political and ideological features of the resistance.

However, one cannot always avoid schematism when analyzing outcomes of the armed resistance and the very phenomenon of the resistance. The peculiarities of the Lithuanian resistance can be of different aspects too: emphasizing the tragedy of the outcomes, duration, mass character, impact on the creative work of the nation, etc.

This article focuses only on one feature of the Lithuanian resistance phenomenon, relations with the civilian people and the collaborators. This would be the determinant moments in the resistance drama, i.e. depending on how we treat the legitimacy of the resistance military authorities, it influences assessment of the whole resistance phenomenon. The resistance military authorities in Lithuania was, nonetheless, the only legitimate power which made efforts to resist to the illegal power and to the occupant country.

When assessing the actions performed by the participants of the resistance (especially if the civilians suffered from them) it often happened that the responsibility issue was not analyzed. Only the *ultimate necessity* forced one to take one's last shift. Naturally, if the values defined by the morality code were ignored, the limit of the ultimate necessity might have also been violated. The partisans of the period 1944 to 1953 bear responsibility for the death of 9,267 people, while the

occupational forces killed 20,101 people in their fights against the resistance. These numbers in the Soviet security documentation had been corrected until 1953.

Not necessarily there is a direct relation between the psychological condition of the resistance participants and the chosen methods. In 1949, when the attitude of the resistance movement and its fighters seemed to turn more radical, the Lithuanian Freedom Fighter's Movement (LLKS) revised them and suggested new priorities as well as new ways of activity. During the whole period of the LLKS existence (1949–1953) losses of civilian people accounted for 1,525 persons. At the same time, the losses by partisans were double accounting for 3,070 deaths.

It was a spontaneous, however, inevitable (participants of this movement, just as of any historically inevitable movement could predict neither its duration, nor the possible tragic consequences) movement which expressed aspirations of the Lithuanian nation at the named historical period. As well, it is a phenomenon peculiar for its special emotional atmosphere which gave ground for the resistance lyrics that nicely expressed the collective mind of the Lithuanian nation. The existential attitudes, the psychology of inevitable death and geopolitical isolation, nevertheless, determined the character of the relations with the civilian people. Applying only diagrammatic and arithmetic method of calculating losses as well as consequences of the resistance for the society can lead only to cul-de-sac.